

Utváranie miestnych mocenských centier a slovensko-maďarské vzťahy v roku 1848. Prípád Turčianskej stolice*

József Demmel

Abstract

DEMMELE, József: The Transformation of Local Power Structures and the Slovak-Hungarian Relationship in 1848; The Case of Turóc County.

The radical political system reform of the Kingdom of Hungary that took place in the spring of 1848 after King Ferdinand V. sanctioned the so called April Laws adopted by the Hungarian Diet had an important impact on the organization of local political elites. The April Laws endowed wider strata of the male population with political rights. As a consequence, a new, in the field of politics hitherto absent, group of Slovak national activists emerged, mainly in the Slovak inhabited areas of northern Hungary with a program of social and political emancipation for the Slovak nation within the Kingdom of Hungary. The Hungarian (Magyar) political elite were caught by surprise with this sudden emergence of a political movement and program based on the idea of independent Slovak nation. The ensuing conflicts of Hungarian (Magyar) and Slovak nationalists were further aggravated by the fact that the Hungarian assembly adopted legislature banning the use of Latin and Slovak in public administration. Hungarian was declared the only language to be used. Both Latin and Slovak were until then in common usage among the local elites at the County assemblies and in administration in the mostly Slovak inhabited northern areas of the Hungarian Kingdom. For both the petit nobility of Slovak descent, most of whom did not speak Hungarian, and the young Slovak national activists this meant a serious hindrance in pursuing their political rights and asserting political interests and agenda. The article studies the phenomenon of the clashes between older local elites, the newly emergent Slovak nationalist elite and the dominant Hungarian (Magyar) nationalist elite in the case of Turóc County in the north-western area of the Kingdom of Hungary.

Keywords: Slovak nobility, Slovak national movement, Ľudovít Štúr, April laws 1848, Turóc county, nationalism economic policies

„Pán Adam bol dobrý latinár a poznal v Horácovi každý riadok, a keď prišla reč o Cicerovi, to len tak z rukáva sypal jeho pekné výpovede, až to bola milá vec počúvať. Ale v posledných časoch, keď maďarčinu do verejného života uvádzali, a on z nej len toľko vedel, koľko sa pred štyridsiatimi rokmi v Ožďanoch bol naučil a čo ešte i z toho mála nezabudol: krušne sa mu zdalo vystaviť sa nebezpečenstvu obzvlášť pred mládežou, čo veľmi hore nosom dierky nosila len preto, že sa okrem maďarčiny v školách nič nenaučila a vystrájala si posmech zo starších pánov, nevediacich sa v tejto reči tak hybko vysloviť ako ona. Adam cítil, že ho táto maličkosť môže o pár rôčkov pozbaviť celého vplyvu v stolici.“

Ján Kalinčiak: Reštavrácia¹

Tibor Pichler v štúdiu o politickej kultúre v Uhorsku 19. storočia hovorí o troch mocenských faktoroch ako aktéroch zmeny: o panovníkovi, šľachte a vzdelancoch – národovcoch. Upozorňuje však aj na to, že „z týchto troch aktérov boli v pravom zmysle slova aktérmi len dvaja, lebo tretí aktér – národne cítiaca inteligencia – bol v politickom, teda mocenskom zmysle slova

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0644 *Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí*. Veľkú pomoc mi pri príprave štúdie poskytol György Németh (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Budapešť), ktorému aj touto cestou ďakujem.

1 KALINČIAK, Ján. Reštavrácia. Obrazy z nedávnych čias. In KALINČIAK, Ján. *Reštavrácia a iné*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 205.

ešte len aspirantom, t. j. mocensky neetablovaným aktérom, t. j. v podstate len budúcim aktérom, alebo inak vyjadrené – takým aktérom, ktorý disponoval kapacitou ohrozovania, zatiaľ ešte len potenciálneho“² Do roku 1848 bol tento stav dôsledkom tradičného stavovského politického systému, mocenského dualizmu politiky snemu založeného na politickom monopole panovníka a stoličnej šľachty,³ v ktorom moderná národná reprezentácia jednoducho nemala adekvátne fórum. Výnimku tvorili národné hnutia Maďarov a Chorvátov, keďže tieto dva národy mali stoličnú šľachtickú bázu, ktorá bola predpokladom účasti na politike. Potvrzuje to aj slovenská prítomnosť na snemoch v reformnom období: viacerí slovenskí entuziasti (napríklad Vavrinec Čaplovič, Juraj Palkovič, Štefan Moyses či Ľudovít Štúr) sa celkovo šesťnásťkrát zúčastnili zasadnutí jeho dolnej komory. Na sneme boli prítomní ako vyslanci konkrétneho mesta či kapituly, ale bez hlasovacieho práva, prípadne zastupovali neprítomných prelátov a magnátov. Snemovú politiku však dokázali reálne ovplyvniť iba vyslanci hornouhorských žúp, ktorí dokázali efektívne spomaliť proces presadzovania maďarčiny ako úradného jazyka (napríklad József Justh z Turca) alebo reprezentovali agendu Spolku miernosti (Pál Kubicza z Trenčína), ktorý inak založili práve slovenskí entuziasti.⁴

Po roku 1867 vypadol z Pichlerovho „vzorca“ aj druhý aktér: panovník už priamo nezasahoval do uhorskej politiky, uhorská politická elita však na rozdiel od hospodárskej modernizácie realizovala politickú modernizáciu len v deklaratívnej rovine a už nemala odvahu – ako píše Pichler – „testovať svoj teoretický koncept prijatím adekvátnych politík politickej participácie“⁵ Najmä z toho dôvodu sa slovenskí entuziasti naďalej nedokázali presadiť v inštitucionálnych rámcoch politiky, preto bolo poslancské pôsobenie niekoľkých z nich, napríklad Viliama Paulinyho-Tótha či Milana Hodžu, skôr len výnimkou potvrdzujúcou pravidlo.

V stoličnom, resp. župnom politickom živote, teda o úroveň nižšie pod celoštátnou politikou, bolo prechodné obdobie (od apríla 1848 zhruba do polovice 80. rokov 19. storočia), v ktorom sa slovenskí entuziasti dokázali etablovať v rámci uhorských politických inštitúcií, vďaka čomu sa stali integrálnou súčasťou miestnych elít. V roku 1848 sa totiž za niekoľko dní zásadne zmenila stavovská politika a štátoprávne štruktúry. V tomto prechodnom chaotickom období časť slovenských entuziastov (najmä priami nasledovníci Ľudovíta Štúra) nepredstavovala v rámci stoličnej politiky len aspirujúcu elitu s „kapacitou ohroziť“, ale presadila sa ako súčasť reálnych mocenských štruktúr. Na inštitucionálnej úrovni boli organickou zložkou miestnej politickej elity.

Udalosti, ktoré budem v tejto štúdii analyzovať, sa odohrali v Turčianskej stolici. Ešte než sa pustím do analýzy, pozrime sa na zmeny, ktoré v roku 1848 priniesli do stoličnej politiky aprílové konštitučné zákony.

2 PICHLER, Tibor. Uhorská politická kultúra a slovenské národovecké myslenie. In IVANIČKOVÁ, Edita (ed.) *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 202.

3 O voľbe poslancov snemu (v súvislosti s korupciou) najnovšie publikoval rozsiahlu štúdiu ŠOLTÉS, Peter. Kortešačky: Voľby na uhorský spôsob. In ŠOLTÉS, Peter – VÖRÖS, László a kol. *Korupcia*. Bratislava : Historický ústav SAV; VEDA, 2015, s. 214-246.

4 DEMMEL, József. *Ľudovít Štúr. Zrod moderného slovenského národa v 19. storočí*. 2. vydanie. Bratislava : Kalligram/Absynt, 2017, s. 230-257.

5 PICHLER 2011, s. 211.

Municipálne dilemy

Presvedčenie politických elít reformného obdobia o veľkom význame šľachtických stolíc pramenilo z toho, že stolice ako správne jednotky vznikli a rozvíjali sa paralelne s uhorským štátnym rámcom. Neboli dodatočne ustanovené ako správne jednotky uhorským štátom, teda predstavovali konštitučnú súčasť uhorskej štátnosti.⁶ Na tomto princípe bola založená aj ich autonómia a výsady, ktoré sú v európskych dejinách práva zriedkavé: zákonodarná kompetencia (prevažnú väčšinu členov dolnej komory tvorili vyslanci stolíc), právo súdiť a trestať, respektíve široké práva týkajúce sa usporiadania vlastnej vnútornej verejnej správy. Okrem toho mali stolice aj dve kompetencie, vďaka ktorým mali – napriek zastaraným štruktúram – pre uhorské reformné hnutie veľkú hodnotu, a to bolo právo na odpor a korešpondenčné právo. Právo na odpor znamenalo, že stolice mali ústavné právo odmietnuť implementáciu zákonov a nariadení panovníka, ak boli podľa nich protiústavné, alebo boli na miestnej úrovni nerealizovateľné. Druhé právo zasa znamenalo, že mali právo svoje politické konanie koordinovať (hoc aj v súvislosti s právom na odpor) s ostatnými stolicami.⁷ Práve preto dobová uhorská/maďarská politická elita považovala stolice za bašty odporu proti panovníkovi a ochrankyne uhorskej samostatnosti a ústavnosti.⁸

Napriek tomu bolo už v 40. rokoch 19. storočia takmer každému jasné, že stolice sú vo svojej aktuálnej podobe zastaranými inštitúciami a vyžadujú si radikálnu reformu. Uhorská politická elita – s výnimkou úzkeho kruhu konzervatívov – bola rozhodnutá stolice transformovať, hoci jej teoretické východiská boli rôzne. V marci 1848 snem rozhodol o ustanovení uhorskej vlády zodpovedajúcej sa uhorskému snemu. Snem bol zároveň vyhlásený za zákonodarný orgán zastupujúci záujmy „ľudu“, následkom čoho bolo nutné riešiť aj otázku stavovských stolíc, ktoré boli dovtedy postavené na šľachtických privilégiách. Tieto museli byť nejakým spôsobom právne integrované do novo reorganizovanej štruktúry štátnych ústredných a správnych orgánov. Ako povedal Lajos Kossuth: „(Z)astúpenie ľudu v sneme a šľachta v stolicách sa navzájom vylučujú“.⁹

Na túto otázku napokon posledný stavovský snem nenašiel odpoveď, ktorá by bola prijateľná pre väčšinu, preto sa postavenie stoličnej verejnej správy vyriešilo len dočasne. Viacerí autori dokonca zdôrazňujú, že pre Kossutha, ktorý navrhol transformáciu stolíc, to bola v sneme najťažšia bitka.¹⁰ Na jednej strane sa časť vyslancov stoličnej šľachty nechcela dobrovoľne vzdať svojich „odvekých šľachtických práv“, na druhej strane mnohí prívrženci plnej štátnej

6 GERGELY, András. Területi autonómiák – lokális önkormányzatok a XIX. századi Magyarországon. In STRAUSZ, Péter – ZACHAR, Péter Krisztián (eds.) *Autonómiák Magyarországon 1848 – 1998*. Budapest : ELTE-BTK, 2004, s. 41.

7 STIPTA, István. *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest : Osiris, 1995, s. 7-8.

8 MEZEY, Barna: Államosítás és autonómia. Centralizáció és önkormányzatiság a XIX. század második felében. In STRAUSZ, Péter – ZACHAR, Péter Krisztián (eds.) *Autonómiák Magyarországon 1848 – 1998*. Budapest : ELTE-BTK, 2004, s. 13-15.

9 STIPTA 1995, s. 16-28.

10 STIPTA 1995, s. 28-29.

centralizácie chceli stolice úplne „rozbiť“. Napríklad Dénes Pázmándy argumentoval, že rozšírenie stoličných kompetencií v spojení so systémom ľudového zastupiteľstva posilní separačné snahy nemadžarských etník. „*Ak nebude centralizácia, sme stratení,*“ vyhlásil.¹¹

Nový zákon prenechal úlohu komplexne reformovať šľachtickú stolicu nasledujúcemu snemu (napokon sa túto otázku pre vojnu a nasledujúce obdobie absolutizmu podarilo vyriešiť až v roku 1870). Zákon nechal stolice nedotknuté do tej miery, že zakázal konanie volieb, čím vo svojich pozíciách potvrdil aktuálnych stoličných predstaviteľov. Zákonodarca však, pochopiteľne, považoval za dôležité zabezpečiť uvedenie novo prijímaných zákonov do života, preto mali všetky stolice čo najskôr zvoliť stoličné zhromaždenia, na ktorých sa po vyhlásení aprílových zákonov „*obvyklým spôsobom zvolí početnejší stály výbor bez ohľadu na pôvod*“, aby sa zabezpečilo fungovanie stoličnej verejnej správy a implementácia novej legislatívy. Na zhromaždení mali mať okrem šľachty v zmysle zákona hlasovacie právo „*tí, ktorých obyvatelia stolice za každú obec poveria svojím zastupovaním na tomto stoličnom zhromaždení*“. Podľa § 2, bodu e) zákonného článku 16/1848 môže byť „*rokovacím jazykom na zhromaždeniach a vo výboroch v Uhorsku len [jazyk] maďarský*“. Výbor doplnený o stoličných predstaviteľov mal potom pod vedením hlavného župana riadiť stolicu až do prijatia zamýšľaného zákona o stoličiach.¹²

Zákon teda v rámci stoličnej elity zásadne preskupil mocenské ťažiská, zároveň však nechal mnoho otázok otvorených a tým, že umožnil rôzne interpretácie, neraz viedol k chaotickým situáciám. Napríklad neurčil, koľko zástupcov môže vyslať jedna obec, ako majú byť zástupcovia obce zvolení (kto má hlasovacie právo), či sa pokyny pre delegátov týkajú len účasti na stoličnom zhromaždení, alebo sa majú chápať podobne ako záväzné pokyny pre vyslancov, ktorí v minulosti reprezentovali stolice na sneme.¹³ Zákonodarca dokonca neurčil ani počet členov výboru a spôsob ich voľby. Nevzal do úvahy ani to, že ponechaním doterajšieho úradníckeho zboru upevnil mocenské pozície ľudí, ktorí zrejme nie všade boli ochotní spolupracovať s prípadným radikálne zmeneným vedením stolice. Najväčším protirečením však – aspoň na nemadžarských územiach – bolo, že bod e) § 2 (zák. čl. 16/1848) určujúci maďarčinu ako jediný rokovací jazyk v orgánoch stolice bol v zásadnom rozpore s volebným zákonom (zák. čl. 5/1848), ktorý na jednej strane garantoval zachovanie politických práv tým, ktorí ich mali aj pred prijatím zákona, na druhej strane oprávnených voličov nijako nerozlišoval na základe ich materinského jazyka. Podľa volebného zákona bol voličom každý muž vo veku nad 21 rokov, ktorý spĺňal podmienky majetkového alebo vzdelanostného cenzu. Po dovŕšení 24 rokov mohol byť každý volič aj voliteľný. Z hľadiska volebného práva silnejší zákon teda prepísal ustanovenie o správe stolíc, čo viedlo k tomu, že určití členovia výboru, napríklad starší šľachtici so slovenským materinským jazykom, zástupcovia slovenských entuziastov

11 STIPTA 1995, s. 29.

12 PAJKOSSY, Gábor (ed.) *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest : Osiris, 2006, s. 243.

13 O pokynoch pre vyslancov viac SZIJÁRTÓ, M. István. *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708 – 1792*. Keszthely : Balaton Akadémia Kiadó, 2010, s. 382-384. DEMMEL 2017, *Ludovít Štúr*, s. 241-243.

a zvolení obecní vyslanci, nemohli v praxi využiť svoje teoreticky zachované, respektíve čerstvo nadobudnuté politické práva.¹⁴

Pravda, dosah tohto protirečivého zákona – ktorý navyše ponechával široký priestor na interpretácie – na vnútorné pomery stoličných elít výrazne závisel od miestnych špecifik: mocenských vzťahov medzi miestnymi politickými zoskupeniami a od spoločenskej pozície, resp. politického potenciálu tých, ktorí čerstvo získali politické práva. Aby sme v plnej miere dokázali pochopiť význam zmien v roku 1848 v Turčianskej stolici, musíme sa pozrieť aj na mocenské pomery, ktoré v nej vládli v predrevolučnom období.

Turčianska stolica alebo o čom Kalinčiak nepíše v Reštavrácii

V Turčianskej stolici si konzervatívna strana, ktorá brojila proti reformným snahám liberálnej šľachtickej elity, vďaka početnej slovenskej nižšej šľachte, respektíve politickým praktikám na hrane zákona zachovala svoju moc od počiatku reformného obdobia až do jari 1848. V roku 1832 získal post prvého podžupana Imre Lehotzky a pomocou hlavných županov z rodiny Révayovcov si ho udržal až do roku 1848. V zmysle zákona sa síce mali každé tri roky konať voľby, no tie vedenie stolice od polovice tridsiatych rokov 19. storočia sabotovalo. Konzervatívci totiž mali – nie neoprávnené – obavy, že ich porazí stoličná liberálna strana vedená Józsefom Justhom a úplne ich vytlačí z pozícií. Totiž, mladší liberáli napriek tomu, že ich materinským jazykom bola slovenčina, už dobre ovládali aj maďarčinu.¹⁵

V roku 1842 sa síce voľby konali (obe strany zrejme uzavreli nejakú tajnú dohodu), Lehotzky naďalej zostal podžupanom, no druhým podžupanom sa stal už Justh a konzervatívci prepustili liberálom aj mnohé iné úradnícke pozície.¹⁶ Staršia nižšia šľachta, ktorá ovládala maďarčinu len slabo alebo rozumela len po slovensky a latinsky, sa v tom čase po prvý raz obrátila k slovenskému národnému hnutiu: György Kossuth, strýko Lajosa Kossutha, ktorý prišiel o svoje pozície v stoličnej správe, kontaktoval v čase konania volieb slovenských národovcov a ponúkol im svoju podporu, ako aj podporu turčianskeho zemanstva.¹⁷ Tým k tradičným líniam zlomu (politické, generačné a rodinné/rodové) vnútri turčianskej elity pribudol ešte etnický slovensko-maďarský rozmer, a to napriek tomu, že aj členovia „maďarskej strany“ mali slovenský materinský jazyk. Členovia „slovenskej strany“ však vyhľadávali kontakty so slovenskými entuziastami len dovtedy, kým mali pocit, že im pomôžu bojovať proti snahám maďarských liberálov,¹⁸ resp. presnejšie, pomôžu im zachrániť ich staré privilégia. Totiž, liberáli zamýšľa-

14 PAJKOSSY 2006, s. 230-232.

15 DEMMEL, Jozsef. *Panslávi v kaštieli. Životná dráha Jozefa Justha a neznámy príbeh slovenského národného hnutia*. 2. vydanie. Bratislava : Kalligram/Absynt, 2017, s. 44-56.

16 K štruktúre úradov uhorskej šľachtickej stolice a funkciám a právomociam jednotlivých úradníkov (hlavného župana, prvého podžupana, druhého podžupana, notárov, slúžnych atď.) pozri JANURA, Tomáš. Úradníci zvolenskej stolice v rokoch 1790 – 1848. In KOVÁČ, Dušan – KOWALSKÁ, Eva – ŠOLTÉS, Peter a kol. *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Bratislava : VEDA, 2015, s. 95-127 (obzvlášť s. 102-117).

17 VYVÍJALOVÁ, Mária: *Slovenskije národňje novini. Boje o ich povolenie. Štúdiá a dokumenty*. Martin : Osveta, 1972.

18 Slovenská národná knižnica-Literárny archív (SNK-LA), signatúra (sign.) M 104 B 5. Jonathan Čipkay Augustovi

ným zavedením daňovej povinnosti aj pre šľachtu siahali práve na tú najcennejšiu šľachtickú výsadu: oslobodenie od platenia daní. Za porušenie svojich „odvekých“ privilégií považovali aj povinnosť naučiť sa maďarský jazyk.¹⁹

Na jar roku 1848 bol teda v Turci stav nasledujúci: na čele stolice stál pod vedením prvého podžupana konzervatívny úradnícky zbor, ktorý bol desaťročia pri moci nezákonne a dlhodobo brojil proti reformám. Jeho pozície boli síce oslabené, no zákon stanovil, že do nasledujúceho snemu sa nemôžu konať voľby, vďaka čomu ostali aspoň čiastočne zachované. Minister vnútra Bertalan Szemere na čelo stolice, na fakticky vedúcu pozíciu vymenoval švagra Józsefa Justha a člena liberálnej strany Simona Révayho.²⁰ Justh bol predtým vymenovaný za splnomocnenca vlády pre dohľad nad slovenskými záležitosťami, potom za hlavného župana Tekovskej stolice, čo boli pozície, pre ktoré bol dlhší čas mimo Turca.²¹ Táto okolnosť stojí za zmienku len preto, že Justh bol nielen vodca liberálnej strany, ale aj jej najtalentovanejším politikom s vynikajúcim citom pre taktiku. Révay sa takto musel zaobísť bez jeho podpory. Nie je vylúčené, že aj táto skutočnosť sa podpísala pod dianie v nasledujúcich mesiacoch.

Turiec v roku 1848

József Záthureczky si v lete 1891, teda po vyše štyroch desaťročiach, takto spomínal na Révayovo uvedenie do úradu hlavného župana 4. mája 1848 a na vyhlásenie aprílových konštitučných zákonov: „[Révay] bol potom za prítomnosti obyvateľov celej Turčianskej stolice vo Svätom Martine pred stoličným domom pod holým nebom, za nekončiaceho prevolávania na slávu, na večnú pamiatku nehynúcich zásluh celej jeho rodiny; zapísaný do stoličnej zápisnice ako dedičný a skutočný hlavný župan. Následne s radostnými blahoprajnými prejavmi vystúpilo viacero maďarských rečníkov, v mene Slovákov predniesol veľký slovenský blahoprajný prejav pán József Lilge, ktorý ľudu vysvetlil získanú slobodu. Prejav pána Józsefa Lilgeho sa pánovi hlavnému županovi tak zapáčil, že veľkého slovenského rečníka vymenoval za čestného notára.“²²

Horislavovi Škultétymu, 28. februára 1845 v Mošovciach.

19 Ak čitateľ v tomto príbehu prípadne spozná Kalinčiakovu Reštavráciu, nepôjde o náhodu. Postavy a dej najvýznamnejšieho románu Jána Kalinčiaka, ktorý sa narodil v Turci a z matkinej strany patrilo do šľachtickej rodiny Ruttkayovcov, boli inšpirované skutočnými udalosťami. Jedným z hlavných hrdinov románu je prvý vicišpán Záhorskej stolice Matias Bešeňovský, ktorý akoby z oka vypadol Imremu Lehotzkemu. Vyzývateľom Bešeňovského vo voľbách je druhý vicišpán Ján Potocký, ktorý je zasa jednoznačne literárnym *alter egom* Józsefa Justha. Na to, že sa Kalinčiak pri písaní románu inšpiroval najmä Turčianskou stolicou, poukazujú aj ďalšie znaky. Pozri Slovenský národný archív (SNA), fond Juštovcov, kartón (kart.) 51, i. č. 339. Spisy o predvolebných kortešačkách Józsefa Justha, Ondrej Šoltýs: Verše o reštaurácii. Publikuje: ŠOLTÉS 2015, s. 210-213; tiež pozri DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 33-64.

20 K Révaymu pozri MRVA, Ivan. Šimon Révai. Uhorský patriotizmus, karierizmus a slovenské empatie. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (eds.) *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 16.-17. septembra 2008 v Martine*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 299-312; DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 48-112. O jeho vymenovaní: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), H 9, 1. csomó (cs.), 117, Simon Révai Bertalanovi Szemeremu, 5. máj 1848.

21 RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. I. Slovenská jar 1848. I/2*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1937, s. 88, 342-344; PÁLMÁNY, Béla (ed.) *Az 1848 – 1849. évi első népképviselési országgyűlés történeti almanachja*. Budapest : Magyar Országgyűlés, 2002, s. 1077.

22 SNA, Archív dedičov Šimona Révaya st., kart. 64, Záthureczky József st.: *Emlékirat. Nagyméltóságú báró Révai Simon Úr, magyar királyi belső titkos tanácsos, az 1847/8ik évben Turóczi megye országgyűlési követe, valamint*

Samotný Révay však spomínané zhromaždenie vykresľoval ministromi vnútra ako menej konsenzuálnu záležitosť: „Okrem šľachty neprišli len pozvaní zástupcovia obcí, ale prakticky hromadne celé obce [...] veľká časť ľudu žiadala, aby zákony boli vyhlásené v slovenskom jazyku. [...] Nasledovala voľba výboru ako stoličného orgánu, ktorá už neprebehla v takom konsenze [...] ľudoví rečníci nesprávne pochopiť ustanovenia zákona, neberúc ohľad na kvalifikáciu, sa snažili presadiť vo voľbách ľud a taký pomer, aby po každom zvolenom šľachticovi boli najmenej dvaja zvolení z nešľachtickej vrstvy.“ Révay to síce odmietol, na základe vlastných slov však niekoľko zástupcov ľudu napokon s cieľom zmenšiť napätie do výboru pustil, no v tejto súvislosti poznamenal: „Niekoľkí členovia výboru zvolení za ľud nespĺňajú zákonnú podmienku, v zmysle ktorej sú na zasadnutiach výboru povinní rokovať len po maďarsky; verím však, že nebudú buriči, ak tam aj prídu, svojím neutrálnym správaním budú rešpektovať ustanovenie zákona.“²³

Révayho očakávania sa však nenaplnili, keďže konflikt, ktorý si všimol a informoval o ňom aj vládu, mal oveľa hlbšie korene, než tušil. Jedným z najdôležitejších dôvodov bolo zrejme práve to, že predchádzajúci úradnícky aparát zostal aj naďalej pri moci, teda stále pretrvával konflikt medzi turčianskymi mocenskými skupinami, ktorý sa zrodil v predchádzajúcich desaťročiach. Signalizuje to aj fakt, že prvý podžupan I. Lehotzky, ktorý podľa ustanovenia zákona povinne zotrval na svojom poste, sa už týždeň pred prvým zasadnutím výboru (pravdepodobne bez vedomia Révayho) obrátil priamo na ministra vnútra. Lehotzky v liste uviedol, že keď sa „ľud zo stolice“ dozvedel, že aj on sa môže zapojiť do verejného života, no musí vystúpiť po maďarsky, tak nielen ľud, ale aj početná drobná šľachta, ktorá neovládala maďarský jazyk mu „otvorene povedali, že sloboda, ktorú získal najväčší národ krajiny, je rovná, ak sa im neumožní sloboda prejavu vo vlastnej materinskej reči, keďže okrem nej iní neovládajú, tak aj oni budú mať maďarských rečníkov“. Lehotzky Szemereho žiadal, aby tí, čo nerozumejú po maďarsky, mohli používať slovenský jazyk (podľa Lehotzkeho do tejto kategórie patria nielen farári a starší šľachtici, ktorí sa v minulosti aktívne zúčastňovali šľachtických stoličných zhromaždení a „nepretržite sa zapájajú do stoličných rokovaní“, ale aj významná časť stoličných úradníkov).²⁴

Poznajúc Lehotzkeho taktické schopnosti a jeho dlhoročnú rutinu v riadení stoličnej politiky²⁵ nemožno považovať za náhodu, že s touto žiadosťou sa na vládu obrátil práve on, a to ešte pred vymenovaním hlavného župana a pred vytvorením stoličného výboru, ktorý nahradil ním vedenú šľachtickú kongregáciu. Problém, ktorý nastolil, bol skutočný a vážny, avšak fakt, že sa v pravý čas postavil na čelo tejto skupiny a reprezentoval jej úsilie smerom k vláde, môže poukazovať aj na to, že týmto krokom sa v novej situácii pokúsil zachrániť si vlastné, nielen úradnícke, ale aj konkrétne mocenské pozície. Tejto hypotéze neodporuje ani dianie v nasledujúcich týždňoch.

ez országgyűlés befejezte után Főherczeg István, Ország Nádora, mint a magyar királyi helytartó által kinevezett örökös és valóságos Főispán Úr hivataloskodásáról.

23 MNL OL, H 9, 1. cs., 117, Simon Révay Bertalanovi Szemeremu, 5. máj 1848.

24 1848 – 1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről. Budapest : Magyar-Román; Magyar-Jugoszláv Társaság, [b. r.], s. 60. RAPANT 1937, s. 119-120.

25 DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 44-48.

Výbor bol zvolený 4. mája 1848 a jeho prvé zasadnutie sa uskutočnilo 8. mája. Révay o ňom ministrovi vnútra napísal, že na zasadnutí bolo „veľa agitátorov, ktorí síce po maďarsky vedia, no žiadali o možnosť vystúpiť v slovenčine, poburovali aj publikum, a potom, čo boli neúspešní, miestnosť opustili“. V tejto súvislosti žiadal od ministra vnútra pokyny, či môže člena výboru, ktorý nedodržia zákon, pozbaviť členstva?²⁶ Nevieme, akú odpoveď mu poslal B. Szemere, je však isté, že Révayho sebadôvera bola prehnaná a výrazne podcenil počet a silu „agitátorov“ zvolených pred štyrmi dňami. O necelé tri týždne totiž táto strana dosiahla, že stoličný výbor jednohlasne zopakoval Lehotzkeho žiadosť z 25. apríla, no adresoval ju už priamo ministerskému predsedovi Lajosovi Batthyányovi. V mene obyvateľov stolice žiadali, aby nasledujúci snem prijal zákon, ktorý popri maďarskom úradnom jazyku povolí osobám, ktoré nehovoria po maďarsky, používať aj slovenčinu. V žiadosti osobitne zdôraznili, že zák. čl. 16/1848 porušil ich zákonné politické, zastupiteľské práva.²⁷

Z tohto hľadiska sú dôležité aj udalosti neskorších mesiacov. Kňaz Andrej Hodža, brat Michala Miloslava Hodžu, kázal na službách Božích o zvrátenosti zákona, ktorý znemožňuje používanie slovenčiny, za čo ho stoličné úrady dali uväzniť. Napokon bol však po dvoch mesiacoch ešte pred ukončením vyšetrovania prepustený na základe žiadosti Hodžovho cirkevného zboru v Sučanoch, ktorej hlavný župan S. Révay vyhovel. Hodžovi neverejne vyjadril podporu aj I. Lehotzky. V súkromnom liste napísanom Hodžovi v latinčine sa Lehotzky vyjadril, že on osobne v predmetnej kázni nenašiel nič, voči čomu by mal výhrady.²⁸ V októbri 1848 sa v stolici navyše prevalilo aj jedno sprisahanie. Vládny komisár Alajos Beniczky zadržal list, v ktorom Eugen Sparnensis, kaplán A. Hodžu, písal o tom, že Jozef Miloslav Hurban sa so svojimi (povstaleckými) jednotkami práve chystá vstúpiť do Turca, kde sa spojí s tajne naverbovaným tisícčlenným turčianskym slovenským povstaleckým oddielom. Beniczky ihneď opustil banské mestá a pobral sa zadržať Sparnensisa. No ľudia okolo Lehotzkeho, ktorí o sprisahaní takisto vedeli, ho vôbec nepovažovali za nebezpečné,²⁹ dokonca keď sa 2. októbra na zasadnutí výboru hovorilo o tom, že v stolici sa niektorí jednotlivci chcú pripojiť k hurbanistom, dotyční zakričali, že o veci nič nevedia – a zasadnutie prešlo na ďalší bod programu.³⁰ Keď Beniczky dorazil do stolice, dal zadržať Sparnensisa a ďalších asi 40 osôb. Počas vyšetrovania sa zistilo, že tajná spoločnosť sa organizovala najmä v rámci miestnej národnej gardy, využila jej organizačné rámce (medzi najaktívnejšími organizátormi boli aj viacerí kapitáni národnej gardy) a jej cieľom bolo, aby slovenčina bola takým istým úradným jazykom ako maďarčina a aby sa aj na uhorskom sneme dalo vystúpiť po slovensky.³¹ Keď v januári 1849 Hurbanove jednotky napokon skutočne dorazili do Turca, boli prijaté

26 RAPANT 1937, s. 189.

27 RAPANT 1937, s. 278.

28 RAPANT 1937, s. 436.

29 RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. Zimná výprava. II/3*. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 168.

30 RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. Zimná výprava. II/2*. Martin : Matica slovenská, 1948, s. 516.

31 RAPANT 1947, s. 207.

s nadšením, ktoré prevýšilo nadšenie obyvateľstva vo všetkých ostatných stolicach, ktorými slovenské oddiely prešli.³²

Tieto skutočnosti ohľadne situácie v stolici bolo potrebné uviesť, lebo ako uvidíme, členovia stoličného výboru zohrali veľkú úlohu pri rôznych slovenských aktivitách.

Stoličný výbor

S. Révay ako jeden z mála hornouhorských hlavných županov zaslal ministrovi B. Szemeremu zoznam všetkých členov výboru, vďaka čomu je možné utvoriť si detailný obraz o jeho zložení. Zo zoznamu 130 mien jasne vyplýva, že Révay dokázal pri voľbe šľachtických členov výboru presadiť svoju vôľu na úkor konzervatívneho tábora I. Lehotzkeho. Máme totiž k dispozícii aj zoznam účastníkov schôdze v Turčianskych Tepliciach v období kortešačiek v roku 1845. Ide o menoslov najdôležitejších a najangažovanejších liberálnych predstaviteľov stoličnej šľachty, ktorí podporovali J. Justha a jeho švagra S. Révayho.³³ Ak oba zoznamy porovnáme, zistíme, že veľká väčšina urodzených členov výboru zvoleného v roku 1848 patrila k liberálnej šľachte. V zozname z roku 1845 menovite figurovali 28 liberáli, no aj o ostatných členoch výboru z radov šľachty možno povedať, že pochádzali z rodín, ktoré v Turci podporovali najmä liberálnu, reformnú šľachtu. Treba však zdôrazniť aj to, že vo výbore bola šľachta skutočne v menšine. Hoci členovia výboru neboli zvolení v pomere jeden ku dvom (jeden šľachtic – dvaja nešľachtici), ako to bolo navrhnuté na zhromaždení, nobilita tvorila nanajvýš polovicu 130-členného zboru. Väčšina členov výboru síce bezpochyby patrila k najstabilnejším prívržencom nového hlavného župana, dostali sa doň aj zástupcovia pôvodnej konzervatívnej šľachtickej strany – napríklad predchádzajúci hlavný župan György Révay, ktorý od polovice 30. rokov nezákonne držal pri moci I. Lehotzkeho.³⁴

Ohľadne ostatných členov výboru možno skonštatovať, že podobne ako v iných regiónoch,³⁵ aj v Turci sa výraznejšie presadila dedinská inteligencia: vo voľbách získali dôveru okrem troch katolíckych a deviatich evanjelických kňazov aj šiesti evanjelickí učitelia a niekoľko notárov, advokátov, koncipientov a lekárnikov. Vo výbore však nebola početnejšie zastúpená meštianska vrstva (čo sa dá vysvetliť najmä nízkym stupňom urbanizácie v Turčianskej stolici), medzi jeho členmi bolo len niekoľko obchodníkov či remeselníkov.³⁶

Oplatí sa však ešte vrátiť k zástupcom inteligencie. Pri detailnejšom pohľade totiž zistíme, že sú medzi nimi výrazne zastúpení slovenskí entuziasti, najmä mladá slovenská inteligencia vo veku tesne pred tridsiatkou alebo krátko po nej. Mnohí boli priamo žiakmi Ľudovíta Štúra alebo sa zúčastnili akcií iniciovaných najmä Štúrom.³⁷ Napríklad notár Samuel Galanda študoval

32 DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 65-84.

33 SNA, fond Juštovcov, kart. 51, i. č. 339, Justh József választási korteskedéseire vonatkozó iratok, 1845. évi szeptember 21-kén Stubnyai fürdőben tartott tanácskozmányon jelenlévő tagok.

34 MNL OL H 9, 1. cs., 117, Simon Révay Bertalanovi Szemeremu, 5. máj 1848.

35 STIPTA 1995, s. 60

36 MNL OL H 9, 1. cs., 117, Simon Révay Bertalanovi Szemeremu, 5. máj 1848.

37 MNL OL H 9, 1. cs., 117, Simon Révay Bertalanovi Szemeremu, 5. máj 1848.

od roku 1839 v Levoči, bol členom Spoločnosti československej a prijal aj slovanské meno (Samarád).³⁸ Turčianskosvätomartinský evanjelický farár Jozef Horváth študoval v rokoch 1837 – 1842 v Prešporke a bol knihovníkom tamojšieho Ústavu reči a literatúry československej. Koncipient Ján Jesenský bol predsedom slovenskej študentskej spoločnosti na kežmarskom lýceu, dokonca bol prítomný aj pri zrode *Žiadostí slovenského národa* v Liptovskom Sv. Mikuláši. Podobne ako Samuel Kramár, ktorý bol Štúrovým žiakom v Prešporke a neskôr vstúpil aj do Tatrína. Aj jeho starší brat, turčianskosvätomartinský evanjelický kaplán Martin Kramár, patrilo do okruhu Štúrových nasledovníkov a v rokoch 1867 – 1875 bol riaditeľom slovenského evanjelického gymnázia v Turčianskom Sv. Martine. Jozef Lilge, ktorého Révay odmenil za oduševnený prejav a vyhlásenie aprílových zákonov v slovenskom jazyku, chodil do školy v Levoči, neskôr v Prešove, bol členom Jednoty mládeže slovenskej a zakrátko po zvolení za člena výboru sa stal spolu s J. Jesenským a J. Horváthom ústrednou postavou prípravy turčianskeho slovenského povstania. Michal Meličko bol v rokoch 1831 – 1875 učiteľom turčianskosvätomartinskej ľudovej školy, spolupracoval so Štúrom a Gašparom Fejérpatakym-Belopotockým a tradovalo sa o ňom, že vychoval mnoho žiakov, ktorí sa neskôr ako angažovaní slovenskí občania zasadili o to, aby sa Turčiansky Sv. Martin stal slovenským národným centrom. Do Štúrovho vnútorného okruhu patrili aj učители Samuel Milec z Nécpl a Juraj Šoltés z Blatnice. Takmer o každom z menovaných môžeme povedať aj to, že sa neskôr aktívne podieľali na príprave turčianskosvätomartinského memoranda z roku 1861 a na založení Matice slovenskej a slovenského evanjelického gymnázia v Turčianskom Sv. Martine. Ak k tomuto menoslovu pridáme aj tých, ktorí boli aktívni pri oslobodení E. Sparnensisa alebo boli členmi úradníckeho zboru, ktorý v januári 1849 po obsadení stolice ustanovili slovenské oddiely, zistíme, že do 130-členného turčianskeho výboru boli 4. mája 1848 zvolení najmenej 28 angažovaní slovenskí entuziasti. A to sme k nim ešte nezaráтали tých, u ktorých môžeme slovenskú angažovanosť predpokladať na základe príbuzenstva, keďže členom výboru sa stal aj Matej Kollár, starší brat Jána Kollára, či Ján Dérer, ktorého obaja synovia boli učiteľmi neskoršieho turčianskosvätomartinského slovenského gymnázia. Vo výbore bol aj Juraj Kuorka, ktorého syn bol korešpondentom *Slovenských národných novín*, ako aj Ján Langsfeld, jeho syn Juraj Langsfeld sa stal jedným zo známych martýrov slovenských dobrovoľníkov.³⁹

Stojí za zmienku, že keď koncom 60. rokov 19. storočia opäť ožíval uhorský politický život, v Turci došlo k zvláštnemu zvratu. Októbrový diplom totiž umožnil používať v úradnom styku okrem maďarčiny aj slovenčinu. Zmenená politická situácia v Turčianskej stolici spôsobila, že najzapálenejší prejav podporujúci konštitučné zákony z roku 1848 predniesol A. Hodža, ktorý v roku 1848 tieto zákony ešte napádal, a legitímnosť používania slovenského jazyka zasa najhorlivejšie hlásal samotný staronový hlavný župan S. Révay. Tieto skutočnosti (ako aj neskoršie udalosti okolo prijatia Memoranda slovenského národa, resp. dejiny Turčianskej stolice do roku 1875)⁴⁰ dobre ilustrujú, že turčiansky „slovensko-maďarský“ konflikt v roku 1848 bol v skutočnosti konštrukciou, ktorá vznikla pod tlakom vonkajších okolností.

38 ŠOLTÉS, Peter. Z Devína pred krstiteľnice. Národné mená v slovenskom národnom hnutí. In KOVÁČ, Dušan – KOWALSKÁ, Eva – ŠOLTÉS Peter a kol. *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV; VEDA, 2015, s. 238-262.

39 MAŤOVČÍK, Augustín – PARENÍČKA, Pavol – ĎURIŠKA, Zdenko. *Lexikón osobností mesta Martin*. Martin : Osveta, 2006; MAŤOVČÍK, Augustín (ed.) *Slovenský biografický slovník. I – VI*. Martin : Matica slovenská, 1989 – 1994.

40 DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 123-200.

Konklúzia

Zrušenie základných štruktúr stavovského štátu v apríli 1848 dôkladne zmenilo jednak skladbu regionálnych elít a jednak mocenské pomery v ich vnútri. Nejde len o to, že sa na miestnej úrovni otriasla samovláda šľachty – hoci vonkoncom nešlo o nepodstatný faktor –, ale aj o to, že polovičaté ustanovenia zákona sa nedotkli časti starých štruktúr, dokonca ich potvrdili v ich pozíciách, kým postavenie nových miestnych mocenských centier, ktoré mali reprezentovať zodpovednú vládu z apríla 1848, bolo mimoriadne vratké a malo len prechodný charakter. Nie všade však bola situácia taká problematická. Napríklad vo Zvolenskej stolici sa stal hlavným županom Antal Radvánszky, ktorý bol predtým od roku 1840 podžupanom, teda už dlhší čas mal rozhodujúci vplyv na úradnícky zbor, ktorý si v roku 1848 len upevnil svoje pozície.⁴¹ Jeho beztak mimoriadne silné mocenské postavenie v stolici sa po zmenách v roku 1848 nielenže neoslabilo, ale ešte viac posilnilo.⁴² Aj v Trenčianskej stolici na svojom mieste zostal inak konzervatívny hlavný župan Antal Marczibányi. Naopak, v Liptovskej stolici bola podobne ako v Turčianskej stolici otázka politického vedenia dlho nevyriešená.⁴³

Z praktického hľadiska totiž vôbec nebolo jedno, aká bola situácia jednotlivých stoličných elít po prijatí zákonov, ktoré menili vnútornú správu stolíc a ich politickú rolu. Hlavní župani zodpovední za implementáciu aprílových zákonov mali podľa nových ustanovení väčšiu politickú zodpovednosť (boli podriadení priamo ministromi vnútra, kým predtým sa zodpovedali panovníkovi a post zastávali až do konca svojho života), zároveň však boli odkázaní na dovtedajšie úradnícke zbory, ktoré im nie vždy boli lojálne. Tento faktor nemožno podceňovať, keďže zloženie ľudových zhromaždení, ktoré sa v každej stolici povinne konali začiatkom mája, dokázali veľmi efektívne ovplyvniť stoličný aparát.⁴⁴ Už len samotnú informáciu o zvolaní a presnom termíne ľudového zhromaždenia sprostredkoval obciam úradnícky zbor. Vieme, že v niektorých stoliciach podžupani vyslali slúžnych s konkrétnymi pokynmi, napríklad, aby na zhromaždenie prišlo čo najmenej zástupcov ľudu.⁴⁵ Ak vezmeme do úvahy, akú veľkú formálnu a neformálnu autoritu mali medzi ľuďmi slúžni,⁴⁶ tak je zrejmé, že podžupani mohli v prípade potreby poľahky ovplyvniť zloženie ľudových zhromaždení. Pravda, predovšetkým od nových hlavných županov záviselo, kto sa z prítomných na ľudovom zhromaždení stal členom stoličného výboru, hoci nemožno podceňovať ani zloženie ľudových zhromaždení (ktoré legitimizovali voľbu výborov) ako určujúci faktor.

41 Pozri JANURA 2015, s.118-121; JURKOVICH, Emil. *Besztercebánya az 1848-49. évi szabadságharc idején*. Besztercebánya : Hungária, 1898, s. 11-12. Országos Széchényi Könyvtár, Kisnyomtatványtár, 1848. 4/28. Üdvözlő beszéd mellyel méltóságos Radvánszky Antal urat zólyom megye újonnan kinevezett főispánját 1848-ik évi május hó 4-én mint beiktatása napján: szabad királyi Besztercebánya városa összes népessége jelenlétében és nevében üdvözlé Kamaszy Mátyás tanár. Besztercebányán, Besztercebánya városa közönsége, 1848.

42 Niet divu, že Radvánszky vďaka stoličnému aparátu poľahky dosiahol nielen to, že žiadosť Jána Čipkayho z Brezna či Jozefa Kmeťa z Ľubietovej, ktorí podobne ako I. Lehotzky požadovali povolenie používať slovenčinu, nieže na stoličnom zhromaždení nikto neprezentoval, ale na ňom „nezaznelo ani jedno slovenské slovo“. RAPANT 1937, s. 59-61, 163-165; MNL OL H 14, 1. kútfő, 1. cs., 38, Zhromaždenie a voľby v Ľubietovej.

43 STIPTA 1995, s. 50.

44 STIPTA 1995, s. 59-61.

45 STIPTA 1995, s. 59.

46 Plastický a detailný opis pozri HAAN, Lajos. „Aki tót pap létére is magyar író“. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Red. Csaba Katona a József Demmel. Békéscsaba : Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete; Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, 2017, s. 30.

S. Révay bol v tomto ohľade vydaný napospas I. Lehotzkemu a ním riadenému stoličnému aparátu, keďže sa v tomto období musel zaobísť bez svojho švagra J. Justha, ktorý mal oveľa väčší cit pre taktiku, no bol viazaný povinnosťami v iných stolicích. Lehotzky túto situáciu využil v záujme zachovania vlastných mocenských pozícií. Lehotzky si zrejme uvedomoval, že konzervatívna nižšia šľachta staršej generácie, ktorá ho desaťročia podporovala a preferovala najmä používanie slovenčiny a latinčiny, definitívne stratila svoj politický význam. V tejto situácii sa mu ako prirodzený spojenec mohla javiť vidiecka slovenská inteligencia. Tá sa práve stala súčasťou politickej elity a hneď sa v nej stala vážnym faktorom – v Turci (podobne ako vo Zvolene či Liptove) ju tvorili mladí slovenskí entuziasti vo veku 25 až 35 rokov. Tieto dve skupiny, ktoré si v štyridsiatych rokoch nevelmi rozumeli,⁴⁷ našli za niekoľko dní vďaka 2. paragrafu zák. čl. 16 aprílových konštitučných zákonov spoločného menovateľa.

Nový zákon totiž nezobral do úvahy, že hoci bola do roku 1848 úradným jazykom každej stolice maďarčina, v stolicích s čisto slovenským obyvateľstvom (a šľachtou) to bol len vonkajší náter a často sa po maďarsky písali len zápisnice, ale rokovacím jazykom úradníckej elity bola latinčina a zemianstvo na kongregáciách hovorilo poväčšine po slovensky.⁴⁸ Spomínaný zákon teda staršej nižšej šľachte, ktorú reprezentoval Lehotzky, bránil reálne uplatniť svoje politické práva z dôvodu nedostatočnej znalosti maďarčiny,⁴⁹ kým mladým slovenským entuziastom pre idey koreniace v ich najhlbšom presvedčení o práve slovenského národa používať svoj jazyk. Viedlo to k tomu, že turčianski prívrženci Štúra v súvislosti so zák. čl. 16/1848 zdôrazňovali rovnaké princípy ako osoby združené okolo I. Lehotzkeho,⁵⁰ ako aj k tomu, že turčianski aktivisti, ktorí sa chceli pripojiť k Hurbanovi, sa obhajovali tým, že proti tomuto zákonu budú bojovať v duchu starého stoličného práva *vis inertiae*, teda ústavným odporom proti nariadeniam, ktoré sú na danom mieste nerealizovateľné.⁵¹

47 V roku 1845, keď Štúr konečne mohol začať vydávať *Slovenské národné noviny*, sa viacerí slovenskí entuziasti sťažovali, že turčianska šľachta sa so štúrovcami zblížila len pre svoj odpor voči uhorskému liberalizmu a s myšlienkou slovenského národa nemá nič spoločné. Pozri napr. SNK-LA, sign.: M 104 B 5, Jonathan Čipkay Augustovi Horislavovi Škultétymu, 28. februára 1845 v Mošovciach; tiež pozri list Ľudovíta Štúra Samovi Bohdanovi Hroboňovi, september 1845. In *Listy Ľudovíta Štúra 2. 1844 – 1855*. Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Bratislava : SAV, 1956, s. 88.

48 DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 48-54.

49 Hlavný župan S. Révay tvrdil, že členovia výboru žiadajúci používanie slovenčiny v skutočnosti vedia po maďarsky. Je však potrebné brať do úvahy, že politický prejav si vyžaduje najvyššiu úroveň znalosti jazyka. Mnohí z tých, ktorí do istej miery vedeli po maďarsky, mohli mať právom obavy z toho, že pre ich lámanú maďarčinu ich nebudú brať vážne a stanú sa objektom výsmechu. Obraz o dobových pomeroch v tomto smere si možno vytvoriť aj na základe diel krásnej literatúry zo sledovaného obdobia: v dielach Móra Jókaiho či Kálmána Mikszátha je postava slovenského šľachtica, ktorý hovorí po maďarsky s chybami, neustálym zdrojom humorných situácií; tiež pozri *motto* citované v úvode tejto štúdie.

50 V tejto súvislosti sa oplatí citovať z memoárov Jozefa Horvátha: „Roku tohoto hneď ako zaznelo to heslo: Sloboda, rovnosť, bratstvo, sriadené boly stoličné výbory, do ktorých prirodzene i z obecného ľudu a síce väčšia čiastka vyvolená bola ale čo? Vyniesli ten špatný, nezmyselný zákon, že rokovacia reč vo výboroch tých je jedine maďarská. Takýmto spôsobom začali tú slobodu uvádzať do života. Videli sme hneď, kam tá sloboda smeruje!“ SNK-LA, sign. M 36 B 3, Memoáre Jozefa Horvátha. Horváthova rétorika je síce silnejšia, vyhranenejšia než boli formulácie v Lehotzkeho liste (už aj pre rozdielnosť oboch prameňov, prvý je spätý pohľad na minulosť a druhý zasa list adresovaný ministrovi vnútra), no je zrejme, že argumentácia slovenského entuziastu sa prakticky zhoduje s argumentmi podžupana.

51 DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 71-77.

Zákon, ktorý narušil mocenskú štruktúru stoličných elít a severne od slovensko-maďarskej jazykovej hranice vyvolal aj silnú národnostnú dynamiku, mal z dlhodobého hľadiska dvojaký účinok. V Turci (ale aj inde, napríklad v Liptovskej stolici) spojil predstaviteľov predošlých slovenských šľachtických zoskupení a slovenských entuziastov, ktorí tak aj v nasledujúcich desaťročiach tvorili najdôležitejšiu opozíciu miestnych liberálov. Vývoj v týchto mesiacoch prispel aj k tomu, že liberálne skupiny celé desaťročia považovali tento kruh (teda miestnych slovenských entuziastov) za skutočné mocenské centrum, za seriózneho protivníka, ktorého treba brať vážne, a snažili sa ich udržať na uzde komplikovaným systémom otvorených útokov a tajných zákulisných dohôd.⁵²

Druhý účinok však už nebol len regionálny, ale mal celoštátny význam. Slovenskí entuziasti totiž po prvýkrát vstúpili na politickú scénu, čo u uhorskej politickej elity očividne vyvolalo šok. Po tlačových sporoch a polemikách na školských a cirkevných fórach evanjelickej cirkvi v 40. rokoch 19. storočia išlo z jej pohľadu o skutočný bod zlomu: slovenská národná myšlienka sa totiž po prvý raz objavila v uhorskom politickom inštitucionálnom systéme. Azda najlepšie to potvrdzuje fakt, že Béla Grünwald sa vo svojich dielach útočiacich na politické snaženia slovenských entuziastov vyslovene pozitívne vyjadroval o slovenskom hnutí v štyridsiatych rokoch, ako aj o Štúrovi a jeho nasledovníkoch. No v súvislosti s tým, že sa slovenskí entuziasti dostali do municipálnych výborov alebo nižších úradných (napr. poštmajster) funkcií, predošiel víziu zániku uhorského štátu.⁵³

52 DEMMEL 2017, *Panslávi*, s. 169-200; DEMMEL József: „Nem alispán, hanem barát“. A szlovák anyanyelvű magyar nemesség és a szlovák nemzet politikai reprezentációjának lehetőségé. In BERTÉNYI, Iván ifj. – GÉRA, Eleonóra – MÉSZÁROS, Andor (eds.) *Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére*. Budapest : ELTE; Eötvös Kiadó, 2015, s. 115-126.

53 GRÜNWARD, Béla. *Horný vidiek. Politická štúdia*. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 93-101, 341-354.

Cituj:

DEMMEL, József: Utváranie miestnych mocenských centier a slovensko-maďarské vzťahy v roku 1848. Prípady Turčianskej stolice. In *Forum Historiae*, 2018, r. 12, č. 1, s. 31-43. ISSN 1337-6861.

...

József Demmel, PhD.

Oddelenie dejín 19. storočia
Historický ústav SAV,
P. O. Box 198,
Klemensova 19,
814 99 Bratislava
jozsef.demmel@savba.sk